

alternatif politika

Ortadoğu'da Bir Krt Topluluğu: Feyliler

Kaynak: Alternatif Politika, Cilt 6. Sayı 3. (Aralık 2014) Sayfa. 359-386

Yazar: zkan GKCAN (Araştırma Grevlisi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Blm)

Alternatif Politika; Worldwide Political Science Abstracts, Scientific Publications Index, Scientific Resources Database, Recent Science Index, Scholarly Journals Index, Directory of Academic Resources, Elite Scientific Journals Archive, Current Index to Scholarly Journals, Digital Journals Database, Academic Papers Database, Contemporary Research Index, Ebscohost, Index Copernicus ve Asos Index'de taranmaktadır.

AS

ORTADOĞU'DA BİR KÜRT TOPLULUĞU: FEYLİLER

Özkan GÖKCAN

FAITH BASED KURDISH GROUP IN THE MIDDLE EAST: FAYLIS

ABSTRACT

Although three fourths of Kurds living in the Middle East is Sunni-Muslim it is possible to say that the remained population of Kurds displays an important diversity in terms of religious and denominational faith. Faylis is one of the Kurdish faith based ethnic community from antique ages until now living on Zagros Mountain foots composing the border of Iraq and Iran, has been known by its Shiite identity. What has been making the Faylis an important actor in socio-political life of the Middle East is their both denominational and ethnic identities and their political choices and positions in modern history of Iraq and Iran. In this study, cultural, social and political structure of Faylis, one of the silent victims of the Middle East, is analyzed. Hence, the community's role in the modern history of Iraq and Iran will be scrutinized. The study proposes important clues about how religious and the denominational faith effect political choices, strategies and social positions within Kurds in the Middle East.

Keywords: Fayli, Shiite Kurds, Secterian Differences, Iraq, Iran.

ÖZ

Ortadoğu coğrafyasının başlıca aktörlerinden biri olan Kürtlerin yaklaşık dörtte üçünün Sünni Müslüman olduğu bilinmektedir. Geriye kalan Kürt nüfusun ise dinsel ve mezhepsel inanç bakımından önemli bir çeşitlilik sergilediğini söylemek mümkündür. Hıristiyanlıktan Ezidiliğe değin uzanan söz konusu inanç çeşitliliğini yansıtan topluluklardan biri de Feylilerdir. Feyliler antik çağlardan bu yana İran-Irak sınırını oluşturan Zagros Sıra Dağları'nın eteklerinde yaşayan ve Şii kimlikleri ile tanınan bir Kürt topluluğudur. Feyliler gerek mezhepsel ve etnik kimlikleri gerekse siyasal tercihleri ve konumları nedeniyle modern Irak ve İran tarihinin önemli aktörlerinden biri olmuştur. Bu çalışmada Ortadoğu'nun tanınmayan mağdurlarından biri olan Feylilerin, kültürel, toplumsal ve siyasal yapıları, modern Irak ve İran tarihindeki rolleri analiz edilmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamdan hareketle çalışma temelde bir siyasi ve toplumsal tarih incelemesi niteliği taşımaktadır. Ancak bunun yanı sıra Kürtlerde dinsel ve mezhepsel inancın siyasal tercihleri ve toplumsal konumu nasıl etkilediğini değerlendirebilme noktasında da önemli ipuçları sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Feyli, Şii Kürtler, Mezhepsel Farklılıklar, Irak, İran.

GİRİŞ

Ortadoğu coğrafyasının başlıca aktörlerinden biri olan Kürtlerin, dinsel ve mezhepsel inanç bakımından çoğulcu bir yapıya sahip olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar Kürtlerin büyük bir çoğunluğu Sünni İslam inancına tabi olsa da Şiilikten Hıristiyanlığa, Alevilikten Ezidiliğe, Ehl-i Haktan Yahudiliğe birçok dinsel ve mezhepsel inanç Ortadoğu'nun diğer halkları arasında olduğu gibi Kürtler arasında da kendine yer edinmiştir. Kürtler arasındaki söz konusu bu inanç çeşitliliğini yansıtan topluluklardan biri de Feyliler'dir. Anayurtları İran-Irak sınırını oluşturan Zagros Sıra Dağları'nın etekleri olan Feyliler, Şii mezhepsel kimlikleri ile ön plana çıkan bir Kürt topluluğudur. Feylileri bu çalışmanın konusu haline getiren ise modern Ortadoğu tarihindeki siyasal ve toplumsal rolleridir. Ortadoğu'da adları en az duyulan topluluklardan biri olan Feyliler, gerek mezhepsel ve etnik kimlikleri

gerekse siyasal tercihleri ve konumları nedeniyle modern Irak ve İran tarihinde önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada Ortadoğu'nun tanınmayan mağdurlarından biri olan Feyli Kürtlerin, kültürel, toplumsal ve siyasal yapılarına, modern Irak ve İran tarihindeki rollerine ışık tutulmaya çalışılmıştır. Feylilerin gerek etnik gerekse mezhepsel kimlikleri nedeniyle modern Irak tarihinde en fazla ayrımcılığa maruz kalmış aktörlerden biri olduğunu söylemek mümkündür. Feylilerin Irak'ta özellikle Baas rejimi döneminde görmüş oldukları baskı, toplumsal, ekonomik ve siyasal yapılarını bir bütün olarak etkilemiş ve Irak siyasetinde aktif rol almalarında önemli bir rol oynamıştır. Benzer bir durumun Ortadoğu'daki Feyli Kürt nüfusun yaklaşık üçte ikisini barındıran İran'da yaşandığını söylemek ise zordur. İranlı Feylilerin Irak'taki soydaşlarının aksine rejimle -özellikle 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi'nden sonra- daha iyi ilişkiler geliştirdiğini söylemek mümkündür. Bu durumun en önemli nedeni, İran nüfusunun ezici bir çoğunluğunun, yönetici elitlerin ve devletin resmi inancının Feyli Kürtlerin de inancı olan Şii İslam olmasıdır. Söz konusu mezhepsel birliktelik, İranlı Feylilerin toplumsal ve siyasal tarihinin Irak'taki soydaşlarından farklı bir seyir izlemesinde temel rolü oynamıştır.

Bu çalışma temelde bir siyasi ve toplumsal tarih incelemesi niteliği taşısa da çalışmanın sosyolojik anlamda daha geniş bir değerlendirme imkânı sunduğunu söylemek mümkündür. Zira Feyli Kürtlerin siyasal ve toplumsal tarihi, Kürtlerde etnisite-mezhep ilişkisinin ve azınlık dinden veya mezhepten olmanın siyasal tercihleri ve toplumsal konumu nasıl etkilediğini değerlendirebilme noktasında da önemli ipuçları barındırmaktadır. Bu kapsamdan hareketle çalışmanın ilk bölümünde öncelikle Şii Kürtler ve özelinde Feyliler hakkında genel bir değerlendirme sunulmaktadır. Şii Kürtler ve özelinde Feylilerin yaşadığı coğrafya, konuştukları dil ve nüfusları gibi konulara ilişkin bilgi verilmektedir. Modern Ortadoğu tarihinde Feyliler dendiğinde akla Irak'ta yaşanan gelişmelerin geldiğini söylemek mümkündür. Bunun temel nedeni, Feylileri Ortadoğu tarihinin bir öznesi haline getiren tarihsel gelişmelerin büyük bir çoğunluğunun Irak'ta yaşanmış olmasıdır. Bu nedenle çalışmada Iraklı Feylilere daha geniş bir yer ayrıldığını söylemek mümkündür. Çalışmanın ikinci bölümünde Feylilerin modern Irak tarihindeki toplumsal konumları, onları önemli bir aktör haline getiren tarihsel gelişmeler ışığında ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde ise Iraklı Feylilerin büyük oranda Baas rejiminin baskısı altında şekillenen siyasal tercihleri, rolleri ve konumları incelenmektedir. Çalışmanın dördüncü bölümü İranlı Feyli Kürtlere ayrılmıştır. İranlı Feylilerin tarihi Iraklı soydaşlarından farklı olarak rejimle işbirliği halinde ilerlemiş ve bu durum yine Iraklı soydaşlarından farklı olarak siyasal alanda daha pasif bir aktör olarak yer almalarına etki etmiştir. İran siyasetinde ayrı bir özne olarak değil Şii Kürt

nüfusun bir bileşeni olarak hareket eden İranlı Feyliler, çalışmanın dördüncü bölümünde modern İran tarihindeki toplumsal rolleri ve siyasal konumları üzerinden incelenmektedir. Son olarak çalışma, İranlı ve Iraklı Feylilerin toplumsal ve siyasal konumlarına ilişkin yapılacak karşılaştırmalı bir genel değerlendirme ile sonuçlandırılmaktadır.

Belirtmek gerekir ki bu çalışma, iki ayda bir yayınlanan Kürt Tarihi dergisinin 10. sayısında yer alan “Irak’ta Bir Kürt Topluluğu: Feyliler” başlıklı çalışmanın ve söz konusu çalışmadan esinlenerek 7-10 Mayıs 2014 tarihleri arasında düzenlenen Kırıkkale Üniversitesi Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu’nda sunulan “Orta Doğu’nun Tanınmayan Mağdurları: Feyliler” başlıklı bildirinin kapsamı genişletilmiş ve detaylandırılmış halidir. Söz konusu çalışmalarda Iraklı Feylilerin siyasal ve toplumsal tarihine ilişkin genel bir değerlendirme sunulmuş, İranlı Feyliler ise çalışmaların kapsamına dâhil edilmemiştir. Bu çalışmada ise Iraklı Feylilerin toplumsal konumları, siyasal konumları ve tercihleri, bu tercihlerin nedenleri ve yaşadıkları sorunların tarihsel kaynakları detaylı olarak ele alınmaktadır. Ayrıca çalışmada İranlı Feylilerin modern İran tarihindeki siyasal ve toplumsal konumları da incelenmekte ve bu sayede iki ülkedeki Feylilere ilişkin karşılaştırma yapabilmeye olanağı sağlanmaktadır. Çalışmanın bu genişletilmiş ve detaylandırılmış kapsamı ile spesifik olarak Feylileri konu edinen bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıda akademik çalışmanın bulunduğu literatüre özgün bir katkı yaptığını söylemek mümkündür.

1. Şİİ KÜRTLER¹ VE FEYLİLER

Ortadoğu coğrafyasının en önemli aktörlerinden biri olan Kürtlerin yaklaşık dörtte üçünün Sünni İslam inancına, bunların ezici bir çoğunluğunun ise Şafi mezhebine tabi olduğu bilinmektedir (van Bruinessen, 2000: 15). Sünni İslam inancına tabi olmayan Kürt nüfusun ise dinsel ve mezhepsel inanç bakımından önemli bir çeşitlilik gösterdiğini söylemek mümkündür. Ezidilikten Yahudiliğe değin uzanan bu inanç çeşitliliği arasında nüfus olarak en kalabalık topluluklardan birini ise Şii Kürtler oluşturmaktadır. Kürtlerin ne zamandan beri Şii olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte, 16. yüzyılda Şiiliğin İran’da yaygın bir kabul görmesiyle gerçekleşmiş olma ihtimali yüksektir. 16. yüzyıldan önce yüksek ihtimalle Ehl-i Hak inancına tabi olan Şii Kürtler, Şiiliğin İran’da yaygınlaşarak devlet dini haline gelmesinin ardından sosyal konumlarını

¹ Alevilik ve Ehl-i Hak inançlarının Şii mezhebine dâhil olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Her iki inanç kimi kaynaklarda Şiiliğin aşırı yorumları, kimi kaynaklarda ayrı birer İslam mezhebi, kimi kaynaklarda ise İslam dışı inanç biçimleri olarak kabul edilmektedir. Söz konusu görüş ayrılığı nedeniyle Alevilik ve Ehl-i Hak bu çalışmada Şii mezhebine dahil edilmemiştir. Dolayısıyla çalışmada geçen Şii Kürtler kavramı, Alevi ve Ehl-i Hak inancına mensup Kürtleri içermemektedir.

iyileştirmek amacıyla dinlerini değiştirmeyi tercih etmişlerdir (McDowall, 2004: 34). Bu din değiştirme tercihinin rağmen bugün Şii Kürtlerin bir kısmı Ehl-i Hak inancına ait bazı ritüelleri devam ettirmekte ve ibadetlerini Ehl-i Hak mabetlerinde gerçekleştirmektedir (McDowall, 2004: 34). Ayrıca İran'ın Kirmanşah, Kürdistan ve Luristan eyaletlerinin yanı sıra Irak'ın Kerkük şehrinde halen Ehl-i Hak inancını terk etmeyen Kürtler bulunmaktadır (Bruinessen, 2008: 44).

Şii Kürtlerin yaklaşık 3,5 milyonluk nüfuslarıyla toplam Kürt nüfusunun yüzde 10 ila 11'ini oluşturduğu tahmin edilmektedir. Neredeyse tamamı İran ve Irak topraklarında yaşayan Şii Kürtlerin tarihi anayurtları İran'ın Kirmanşah eyaletidir (McDowall, 2004: 34). Bugün İran'da büyük çoğunluğu Kirmanşah ve İlam eyaletlerinde olmak üzere Kürdistan, Batı Azerbaycan, Horosan, Luristan, Hamedan eyaletlerinde ve başkent Tahran'da yaklaşık 3 milyon Şii Kürt'ün yaşadığı tahmin edilmektedir (UNPO, 2010: 1). Irak'ta yaşayan Şii Kürtler ise bu ülkedeki Kürt nüfusunun yaklaşık yüzde 10'unu oluşturmakta diğer bir ifadeyle Irak'ta yaklaşık 550-600 bin Şii Kürt yaşamaktadır (Morad, 2005: 101). Söz konusu nüfusun bir kısmı İran sınırındaki Zagros Sıra Dağları eteklerinde geleneksel kırsal yaşamlarını sürdürmekteyken, büyük bir çoğunluğu Bağdat, Basra, Kerkük gibi büyük şehirlerde yaşamaktadır (Morad, 2005: 101).

Şii Kürtler, Kürtçe'nin farklı lehçelerini² konuşmaktadırlar. İran'daki Şii Kürtlerden daha kuzeyde yaşayanlar diğer bir ifadeyle Türkiye sınırına yakın olanlar ağırlıklı olarak Kurmanci lehçesini konuşmaktayken, daha güneyde yani Irak sınırına yakın yaşayanların çoğunluğu Gorani ve Sorani lehçelerini konuşmaktadır (Yıldız ve Taysi, 2007: 5). İran'da yaşayan Şii Kürtler, aynı

² Kürtçe, Hint-Avrupa dil ailesinin İrani diller grubunda yer alan ve birçok farklı lehçeyi bünyesinde barındıran bir dildir. Bu farklı lehçeleri konuşanların bir kısmı birbirlerini anlamakta zorlanmazken bir kısmı çok az anlamaktadır. Literatürde Kürtçe'nin lehçelerinin sınıflandırılmasına ilişkin farklı yaklaşımlar olduğunu söylemek mümkündür. İranlı Kürt tarihçisi M. Izady'e göre Kürtlerin ana dili Kurmanci ve Pehlewani olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Izady, bu sınıflandırmasında Kurmanci ve Sorani lehçelerini Kurmanci ana grubuna dahil ederken, Gorani ve Dımili (Zazaca) lehçelerini Pehlewani ana grubuna dahil etmektedir (Izady, 2011: 299-310). Bir diğer İranlı Kürt tarihçisi Amir Hassanpour ise Kürtçe'nin lehçelerini Kurmanci, Sorani, Hewrami (Gorani-Dımili) ve Kirmanşani olmak üzere dört ana gruba ayırmaktadır (Hassanpour, 2005: 78-79). Literatürde yer alan bir diğer sınıflandırma, İran dilleri ve dinleri ile ilgili çalışmaları ile tanınan ve Kürdoloji üzerine araştırmaları olan akademisyen Philip G. Kreyenbroek'e aittir. Kreyenbroek, Kürtçe'nin lehçelerini Kuzey Kürtçesi, Merkez Kürtçesi (Sorani) ve Güney Kürtçesi olarak üç gruba ayırmakta ve bu lehçelerin arasında en çok konuşulanın Kuzey Kürtçesi (Kurmanci) olduğunu ifade etmektedir (Kreyenbroek, 2005: 53-64; Kreyenbroek ve Allison, 2008: 39-40). Kürdoloji ve Kürt tarihi üzerine çalışmaları ile tanınan bir diğer isim olan Martin van Bruinessen de Kreyenbroek'e benzer bir şekilde Kürtçe'nin Kuzey (Kurmanci), Güney (Sorani) ve Güneydoğu (Laki, Kirmanşahi) olmak üzere üç ana gruptan oluştuğunu ifade etmektedir (van Bruinessen, 2008: 41-43). Ancak Bruinessen, Kürtçe'nin bu üç ana lehçe grubunun yanında Gorani ve Dımili (Zazaca) olmak üzere iki lehçe grubunun daha olduğunu belirtmekte ve aslında Kürtçe'nin 5 temel lehçe grubundan oluştuğunu ifade etmektedir.

zamanda Farsça'yı da çok iyi bilmekte ve Kürtçe'nin yazımında Fars alfabesini kullanmaktadır (Yıldız ve Taysi, 2007: 5). Bu durum, İran'da konuşulan Kürt lehçeleri üzerinde Farsça'nın etkisinin yoğun hissedilmesinde etkili olmuştur. İran'dakine benzer şekilde, Irak'ta yaşayan Şii Kürtler de Kürtçe'nin Sorani, Gorani ve Kurmanci lehçelerini konuşmaktadır (Izady, 2011: 299-310; van Bruinessen, 2008: 41-43).

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Feyliler, bir grup aşiretten oluşan Şii Kürt topluluğudur. En büyük Feyli Kürt aşiretleri arasında Ali Sherwan, Cheragh Wandî, Safar Wandî, Hiar Wandî, Dara Wandî, Malek Shahî, Jamal Wandî, Ansari, Kalhur, Zouri, Qaitoli, Khezell, Shuhan ve Mousî saymak mümkündür.³ Feyli kelimesinin etimolojik kökeni hakkında net bir bilgi olmamakla birlikte literatürde iki temel görüşün bulunduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan ilki Suriyeli İslam tarihçisi Yakut el-Hamavi'ye aittir. El-Hamavi, 13. yüzyılda yazdığı Mucemü'l-Büldân (Coğrafi Sözlük) adlı eserinde Feyli isminin kökeninin "fil" olduğunu ifade etmiştir.⁴ El-Hamavi'ye göre İran'ı Irak'tan ayıran dağlarda yaşayan insanlar "fil gibi iri" olmalarından dolayı zaman içinde Feyli olarak adlandırılmışlardır.

İkinci ve daha genel kabul gören görüş ise İranlı Kürt tarihçisi Mehrdad R. Izady'e aittir. Izady'e göre Feyli kelimesinin kökeni MÖ 247-MS 224 yılları arasında bugünkü İran topraklarına hâkim olan Parthiyân İmparatorluğu'nu yöneten ve Izady'e göre Kürtlerin kültürel kuzeni olan Parthiya halkından gelmektedir (Izady, 2011: 181). Parthiyân İmparatorluğu'nun son bulmasının ardından Feylilerin köklerinin yattığı ve yüzyıllardır yerleşik bulunduğu bugünkü İran devletinin Luristan eyaleti toprakları Parthiya olarak tanımlanmaya başlamıştır (Izady, 2011: 181). Parthiya kelimesi zamanla değişerek "Pahla" şeklini almış, Arap alfabesinde "p" harfi bulunmadığı için kelime Arapça eserlerde "Fahla" şeklinde yer edinmiştir. Günümüzde İran'ın İlam eyaletinde bir kasabanın ismi de olan Pahla, zaman içinde Fahla-Faila-Faili-Feyli şeklinde değişime uğramış ve aynı zamanda bir Kürt topluluğunun ismi olmuştur.⁵

Feylilerin diğer Şii Kürtler gibi 16. yüzyıldan itibaren Şii olmaya başladıklarını, bu tarihten önce ise arkeolojik bulgulardan anlaşıldığı kadarıyla bir kısmının Nasturi Hıristiyan bir kısmının ise Ehl-i Hak inancına mensup

³ Feyli Kurds, http://cdn.worldheritage.org/articles/Feyli_Kurds#cite_note-10, (erişim tarihi: 10.09.2014).

⁴ Kurdish Academy of Language, "Pahli (Feyli)", <http://www.kurdishacademy.org/?q=node/46>, (erişim tarihi: 14.09.2014).

⁵ Kurdish Academy of Language, "Pahli (Feyli)", <http://www.kurdishacademy.org/?q=node/46>, (erişim tarihi: 14.09.2014).

olduklarını söylemek mümkündür.⁶ Bugün özellikle İran'ın Kirmanşah eyaletinde yaşayan Feyli Kürtler arasında sayıca az da olsa Ehl-i Hak inancından vazgeçmeyenlerin olduğu bilinmektedir. Yüzyıllardan bu yana Zagros Sıra Dağları'nın bir parçası olan Kabir Dağı'nın eteklerindeki İran ve Irak kasabalarında yaşamakta olan Feyliler, 20. yüzyılın başlarından itibaren Irak ve İran'ın büyük şehirlerine göç etmeye başlamışlardır (Gunter, 2011: 51). Günümüzde Bağdat'tan Kerkük'e, Tahran'dan Elburz'a kadar birçok büyük yerleşim yerinde Feyli nüfusu bulunmaktadır. Neredeyse tamamı Irak ve İran topraklarında yaşayan Feylilerin toplam nüfusu hakkında net bir bilgi olmamakla birlikte yaklaşık 1,5 milyon olduğu tahmin edilmektedir.⁷ Irak'ta yaşayan 550-600 bin Şii Kürdün tamamının köken olarak Feyli olduğu tahmin edilmektedir. Feyli Kürt nüfusun geriye kalan yaklaşık bir milyonluk kısmı ise İran'ın büyük şehirlerinde ve Irak sınırındaki eyaletlerinde yaşamaktadır.

Feyliler ile ilgili en tartışmalı konulardan biri de konuştukları Feyli Kürtçesi (Feylice) ile ilgilidir. Feylice'nin Kürtçe'nin hangi lehçe grubu içinde yer aldığına ilişkin farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Izady'e göre Feylice, Kürtçe'nin Gorani lehçesinin alt lehçelerinden biridir ve Dımili (Zazaca) ile ortak özellikler göstermektedir (Izady, 2011: 301). Kürt dili ve edebiyatı üzerine çalışmaları ile tanınan İranlı tarihçi Hassanpour ise Feylice'yi Sorani lehçesinin bir alt lehçesi olarak görmektedir (Hassanpour, 2005: 79). Bir başka yaklaşım ise Feylice'nin daha çok İran'da konuşulan Güney Kürtçesi lehçe grubunun içinde yer aldığını ve aynı lehçe grubunda yer alan Lakice ile önemli benzerlikler gösterdiğini savunmaktadır.⁸ Feylice'nin Kürtçe'nin hangi lehçe grubunda yer aldığına ilişkin farklı yaklaşımlar olsa da Farsça ve Arapça'dan oldukça etkilendiği noktasında görüş birliği olduğunu söylemek mümkündür (Morad, 2005: 101; van Bruinessen, 2008: 41). Bu iki dilin Feyli Kürtçesi üzerindeki etkisi ona özgün bir nitelik kazandırmış ve literatürde farklı lehçe grupları içinde gösterilmesinde etkili olmuştur. Bugün Irak'ta yaşayan Feyli Kürtlerin yaklaşık yüzde 60 ila 70'i Feylice'yi bilmekte ve konuşmaktayken geriye kalan nüfus Arapça ve Farsça konuşmaktadır (Morad, 2005: 101). İran'da yaşayan Feylilerin büyük çoğunluğu ise Feylice'yi bilmekle birlikte diğer Şii Kürtler gibi çoğunlukla Farsça konuşmayı tercih etmektedir (Izady, 2011: 251).

⁶ The Kurdish Globe, "Feyli Kurds Case Trial Begins in Baghdad", 27.01.2009, <http://www.kurdishglobe.net/article/4D74F03A0CB20FC5467682DFB22ADDA2/Feyli-Kurds-case-trial-begins-in-Baghdad-.html>, (erişim tarihi: 20.09.2014).

⁷ Kurdish Academy of Language, "Pahli (Feyli)", <http://www.kurdishacademy.org/?q=node/46>, (erişim tarihi: 14.09.2014).

⁸ Kurdish Academy of Language, "Southern Dialects Group", <http://www.kurdishacademy.org/?q=node/44>, (erişim tarihi: 18.09.2014); MultiTree: A Digital Library of Language Relationships, "Feyli of Kurdish, Southern (sdh)", <http://multitree.org/codes/sdh-fey>, (erişim tarihi: 19.06.2014).

2. MODERN IRAK TARİHİNDE FEYLİLER

Feyli Kürtlerin modern Irak tarihinin bir konusu haline gelmesi, 19. yüzyılın ortalarından itibaren vatandaşlık hakkı ile ilgili yaşadıkları sorunlarla başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin 1846 yılında Osmanlı vatandaşları için askerlik hizmetini zorunlu hale getirmesi, bir Osmanlı toprağı olan Irak'ta yaşayan Feyliler için 2000'li yıllara kadar sürecek vatandaşlık sorununun başlangıcı olmuştur. Söz konusu kanunun kabul edilmesinden sonraki yıllarda askere gitmek istemeyen veya gitse dahi kaçma girişimlerinde bulunan Feylilerin Osmanlı vatandaşlıkları ellerinden alınmıştır (Morad, 2005: 101). Feylilerin zorunlu askerlik hizmeti konusundaki bu tavrı, Osmanlı yönetimindeki Irak'ta sosyal ve toplumsal konumlarının düşmesine neden olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın ardından 1920 yılında Irak'ta İngiliz manda yönetimin yürürlüğe girmesiyle Feylilerin yaşadığı sorunlar, etnik ve mezhepsel bir nitelik de kazanmaya başlamıştır. 1924 yılında İngiliz manda yönetimi tarafından yürürlüğe konulan Vatandaşlık Kanunu, Irak toplumunu etnik ve mezhepsel anlamda kategorilere ayırarak eşit olmayan bir vatandaşlık anlayışı yerleştirmiştir (Nakash, 2006: 86-87; Parolin, 2009: 82-83). Bu kategorileştirme ile birlikte Feyliler, Arap olmamaları, İran kökenli olmaları ve söz konusu kanunun kabulü öncesinde Osmanlı vatandaşlığı taşıyamamaları nedeniyle ikinci sınıf vatandaş muamelesine maruz kalmaya başlamıştır.⁹

1932 yılında Irak'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından Iraklı Feylilerin sorunları İran'ın da doğrudan müdahil olduğu bir hal almıştır. İran ve Irak arasında 1937 yılında imzalanan sınır anlaşması sonrası Feyli Kürtlere bu iki ülke vatandaşlıklarından birini tercih etme hakkı tanınmıştır. Iraklı Feylilerin büyük çoğunluğu, İran vatandaşlık kanununun askerlik hizmeti konusunda daha esnek olması, Irak yönetiminin Sünni Arapların kontrolüne geçmeye başlamış olması ve İran tarafında yaşayan akrabalarıyla güçlü bağlara sahip olmaları gerekçeleriyle tercihlerini İran vatandaşlığından yana kullanmıştır (Morad, 2005: 101). 1937 yılında yapılan İran-İrak sınır anlaşması, Feyli Kürtlerin tarihi yaşam alanını ikiye ayırdığı gibi özgürlüklerini de sınırlandırmıştır. Sınırın İran tarafında yaşayan akrabaları ile bağları kopan Feylilerin yaşadıkları sorunlara, resmi olarak vatandaşı olmadıkları bir ülkede yaşamının yarattığı zorluklar da eklenmiştir.

Irak topraklarında yaşayan Feyliler, İran vatandaşlığını tercih etmelerinin yarattığı zorluklar nedeniyle 1940'ların başından itibaren Irak vatandaşlığına geçmek için başvurular yapmaya başlamışlardır. Ancak 1924 tarihli Irak Vatandaşlık Kanunu'nda yerli Arap veya ataları Osmanlı vatandaşı

⁹ Elizabeth Campbell, "The Faili Kurds of Iraq: Thirty Years Without Nationality", 02.04.2010, <http://www.refugeesinternational.org/blog/faili-kurds-iraq-thirty-years-without-nationality>, (erişim tarihi: 26.09.2014).

olmayanların belirli koşullar altında sonradan vatandaşlık kazanabileceğine ilişkin bir düzenleme olması, Feylilerin vatandaşlık başvurularının önüne set çekmiştir (Morad, 2005: 101-102). Ayrıca Irak yönetimi söz konusu vatandaşlık kanununun kısıtlayıcı ve karmaşık niteliğinden yararlanarak 1960'lara kadar binlerce Feyli Kürdü, Şii ve İran kökenli oldukları gerekçesiyle İran'a göçe zorlamıştır (Morad, 2005: 101-102).

1968 yılında Baas Partisi'nin Irak yönetimine darbe ile el koyması, Feyli Kürtler için daha sancılı bir dönemin başlangıcı olmuştur. 1970'li ve 1980'li yıllar boyunca Baas yönetimi ile Irak'taki Kürt ulusal hareketi arasında yaşanan çatışmalar, Saddam Hüseyin'in Feyli Kürtlere yönelik uygulayacağı ayrımcı politikalara gerekçe oluşturmuştur. Bu süreçte Feyliler hem Kürt hareketine destek vermelerinden hem de Şii olmalarından kaynaklı defalarca Saddam Hüseyin'in hışmına uğramışlardır. Öyle ki 1980 yılında Devrimci Komuta Konseyi tarafından alınan 666 sayılı kararla yaklaşık 200 bin Feyli Kürdün vatandaşlığı iptal edilmiştir (ORSAM, 2012: 8) 1969-1988 döneminde yaklaşık 150 bin Feyli Kürt, Saddam Hüseyin tarafından İran'a sürülmüştür (McDowall, 2004: 34). Ayrıca aynı dönemde yaşları 16-40 arasında değişen yaklaşık 5 bin Feyli erkeği İran ordusunda askere alınmalarının engellenmesi ve Feyli ailelerin dağılması için Baas yönetimi tarafından tutsak edilmiş ve öldürülmüştür (Morad, 2005: 102)

Baas yönetimi tarafından İran'a sürülen Feyli Kürtler, ekonomik ve sosyal anlamda büyük bir yıkımla karşı karşıya kalmıştır. İran'a sürülen Feyli ailelerin büyük çoğunluğu iyi eğitim almış bireylerden oluşmaktaydı ve ekonomik olarak iyi olanaklara sahipti. Sürgünden önce Bağdat, Basra, Kerkük ve Diyala gibi büyük şehirlerde yaşayan bu aileler ticaretle uğraşmaktaydı ve bu işi Yahudilerden öğrenmişlerdi. 1948'de İsrail'in kurulmasından sonra Ortadoğu'da hızla büyüyen antisemitizm dalgası ile Irak'tan göç etmek zorunda kalan Yahudilerin işlerini Feyli Kürtler devralmıştı (Morad, 2005: 102). Bu sayede kısa zamanda önemli bir ekonomik güç elde eden Feyliler, İran'a sürgün edilmeleriyle beraber tüm ekonomik olanaklarını kaybetmiştir. Yüzyıllardır İran'da yerleşik olan Feyliler toplumsal, ekonomik ve siyasal hayata tam anlamıyla entegre olmuşken, Irak'tan sürgünle gelenler İran rejiminin dışlayıcı politikalarına maruz kalmış ve izole bir yaşam sürmeye mecbur edilmişlerdir. Sürgünün ardından İran yönetimin kararıyla kamplarda yaşamak zorunda kalan Feylilerin, istihdam edilme, eğitim alma, seyahat etme gibi temel insani özgürlükleri kısıtlanmıştır.¹⁰

¹⁰ Elizabeth Campbell, "The Faili Kurds of Iraq: Thirty Years Without Nationality", 02.04.2010, <http://www.refugeesinternational.org/blog/faili-kurds-iraq-thirty-years-without-nationality>, (erişim tarihi: 26.09.2014).

Baas yönetiminin Feylilere yönelik baskıcı ve ayrımcı politikaları 1990'lı yıllar boyunca da devam etmiştir. Feylilerin üzerindeki baskının özellikle 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca artmasında ve bir tehdit olarak algılanmalarında Saddam Hüseyin'in önemli rolü olmuştur. 1979 yılında devlet başkanı sıfatını kazanan Saddam Hüseyin'in Feylileri bir tehdit olarak görmesinin ve onlara karşı baskıcı politikalar üretmesinin dört temel nedeni olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenlerden ilki Saddam Hüseyin'in daha devlet başkanı olmadan önce temellerini attığı ve uygulamaya başladığı "Araplaştırma" politikasının Feyliler üzerinde başarılı olmamasıdır. Feyliler, Baas yönetimin asimilasyon politikalarına rağmen Kürt kimliklerini korumuş ve 1970'li yıllardan itibaren Irak Kürt ulusal hareketine destek vermeye başlamıştır. İkinci neden, Feylilerin anayurtlarının İran olmasıdır. Saddam Hüseyin, bu nedenden dolayı Feylileri sürekli olarak İran'a destek vermekle ve İran'daki Şii rejimin direktifleriyle hareket etmekle suçlamıştır. Saddam Hüseyin liderliğindeki Baas yönetimi, İran'ın isteklerini yerine getirmekle suçladığı binlerce Feyli'yi vatandaşlıktan çıkarmış, sürgün etmiş ve öldürmüştür. Oysaki İran yönetiminin Iraklı Feylilere yönelik tavrı hiçbir zaman Saddam Hüseyin'in düşündüğü gibi olmamış, İran'a sürülenlere karşı dahi kucaklayıcı bir politika izlememiştir. Feylilerin bir tehdit olarak görülmesinin üçüncü nedeni, Irak siyasetinde takındıkları Baas karşıtı tutumdur. Feyliler, özellikle 1970'li yıllarla beraber Baas karşıtı olan gerek Şii gerekse Kürt örgütlenmeler içinde aktif rol almaya başlamışlardır. Saddam Hüseyin'in Feylilerden duyduğu rahatsızlığın dördüncü ve son nedeni ise Feylilerin bir azınlık topluluğu olarak 1950'lilerden itibaren elde etmeye başlamış oldukları ekonomik güçtür. Yahudilerin Irak'tan zorunlu olarak göç etmesinden sonra ticaretin kontrolünün Sünni Araplara değil Şii Kürtlere (Feylilere) geçmesi ve bu kontrolün ilerleyen yıllarda kemikleşmesi Baas yönetiminde ve Sünni Araplarda önemli bir hoşnutsuzluk yaratmıştır (SETA, 2013: 46). Bu hoşnutsuzluk Feylilere yönelik dışlayıcı ve baskıcı politikaların nedenlerinden biri olmuştur.

Saddam Hüseyin'in devlet başkanlığı süreci boyunca Irak'ta en fazla baskı gören topluluklardan biri haline gelen Feyliler için 2003 yılı yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. ABD'nin Irak'ı işgal etmesinin ardından oluşturulan yeni yönetim, Baas yönetimi sırasında Feyli Kürtlere yapılan insan hakları ihlallerini kabul etmiştir (SETA, 2013: 47). 15 Ekim 2005'te yapılan referandumla kabul edilen Irak Anayasası'nın önsözünde Baas yönetimi döneminde Feyli Kürtlere soykırım yapıldığı ifadesi yer almıştır.¹¹ 2006 yılında yürürlüğe giren yeni Irak Vatandaşlık Kanunu, Feylilerin vatandaşlık hakkı ile ilgili olarak 19. yüzyılın ortalarından beri yaşamış olduğu sorunlara resmiyette son vermiştir. Söz konusu yeni vatandaşlık kanunu ile 1980 yılında Devrimci Komuta Konseyi tarafından

¹¹ Constitution of Iraq, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---ilo_aids/documents/legaldocument/wcms_125861.pdf, (erişim tarihi: 06.09.2014).

alınan ve yaklaşık 200 bin Feyli Kürdün vatandaşlığını iptal eden 666 sayılı karar hükümsüz kılınmıştır.¹² Öte yandan Kasım 2010'da sonuçlanan davada Irak Ağır Ceza Mahkemesi Feyli Kürtlere karşı işlediği suçlar nedeniyle Saddam Hüseyin'in sağ kolu ve Dışişleri Bakanı Tarık Aziz'i 10 yıl hapis cezasına çarptırmıştır.¹³ Feyliler için sembolik önem taşıyan bu kararın alınmasından bir sene sonra ise Irak Parlamentosu, Baas yönetiminin Feyli Kürtlere karşı işlediği suçları "soykırım" olarak adlandırmıştır.¹⁴

Atılan tüm olumlu adımlara rağmen Iraklı Feyli Kürtler toplumsal, siyasal ve ekonomik anlamda hala ciddi sorunlarla boğuşmaya devam etmektedir. Bunun temel nedeni yasal güvence altına alınmış hakların pratiğe uygulanmasında karşılaşılan sorunlardır. Irak yönetimi 2012 yılında yaptığı duyuruda 666 sayılı kararla vatandaşlıktan çıkarılan 200 bin Feyli Kürdün yüzde 97'sinin vatandaşlığa iade işlemlerinin tamamlandığını açıklamıştır (Institute for International Law and Human Rights, 2013: 91). Ancak Irak'ta yaşayan Feyli aktivistler bu rakamın gerçekleri yansıtmadığını ve daha az olduğunu savunmaktadır. Zira Avustralya'nın Bağdat büyükelçiliğinin 2010 yılında açıkladığı verilere göre sadece 25 bin Feyli Kürt resmi işlemlerini tamamlayarak vatandaşlık hakkını tekrar elde etmiştir (IMMI, 2013: 15). Yasal işlemleri tamamlayıp Irak vatandaşlığını tekrar elde eden Feylilerin en önemli şikâyeti kendilerine diğer Irak vatandaşlarından farklı renkte kimlik verilmesidir.¹⁵ Feyliler, farklı renkte kimlik uygulamasını, kendilerine yönelik ayrımcılığın devam ettiğinin en somut göstergesi olarak görmekte ve bu nedenle başvuru konusunda çekinceli davranmaktadır.

Feyli aktivistlere göre vatandaşlık hakkını tekrar elde edenlerin sayısının düşük olması uygulanan yasal prosedürden kaynaklanmaktadır. Feylilerin tekrar vatandaşlık hakkı elde edebilmeleri için Irak'ta 1957 yılında yapılan nüfus sayımına katılmış olduklarını veya katılanların çocukları, torunları olduklarını belgelerle ispat etmeleri gerekliliği bulunmaktadır (Institute for International Law and Human Rights, 2013: 90). Feyli Kürtlerin özellikle de İran'daki sürgünden geri dönenlerin büyük bir çoğunluğunun bu belgelerden yoksun olması, vatandaşlık haklarının iade edilmiş olmasına rağmen yasal olarak işlemlerin tamamlanamamasına neden olmaktadır. Söz konusu belgelerin

¹² Iraqi Nationality Law (Law 26 of 2006). Iraqi Official Gazette Issue 4019 Dated March 7, 2006, No.26.

¹³ Martin Chulov, "Tariq Aziz Given Additional 10-Year Jail Term for Persecution Shia Kurds", 29.10.2010, <http://www.theguardian.com/world/2010/nov/29/tariq-aziz-iraq-sentence-kurds>, (erişim tarihi: 01.10.2014).

¹⁴ Feyli Kürt Katliamı 'Soykırım' Olarak Tanındı, 04.08.2011, <http://semsur.wordpress.com/2011/08/04/feyli-kurt-katliami-soykirim-olarak-tanidi/>, (erişim tarihi: 02.10.2014).

¹⁵ Vivian Tan, "Feili Kurds in Iran Seek Way Out of Identity Impasse", 28.05.2008, <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/search?page=search&docid=483d60872&query=IRAQ%20war>, (11.09.2014).

eksikliği, Feylilerin sürgünden önce sahip oldukları malların iade edilebilmesi, eğitim hakkından yararlanabilmeleri ve istihdam edilebilmeleri önünde de ciddi bir engel teşkil etmektedir. Ayrıca söz konusu yasal prosedür Baas yönetimi tarafından sürgüne yollanan Iraklı Feylilerin İran'da doğan çocuklarının vatandaşlık işlemlerinin gerçekleştirilebilmesi önünde de engel teşkil etmektedir.

3. MODERN IRAK SİYASETİNDE FEYLİLER

Iraklı Feyli Kürtler günümüzde toplumsal hayata entegre olma noktasında hala birçok sorunla karşılaşılıyor olmalarına rağmen Irak ve özelinde Kürt siyaseti içinde aktif rol alan bir aktör olarak dikkat çekmektedir. Feylilerin Irak siyasetinde aktif rol almaya başlamaları, 20. yüzyılın başlarına uzanan ve ortalarında hız kazanan büyük şehirlere göç ile gerçekleşmiştir. Zagros Dağları'nın eteklerinden Bağdat, Basra, Diyala gibi büyük şehirlere yaşanan göç, Feylilerin toplumsal ve ekonomik yapısını değiştirmekle kalmamış, siyasetin içinde aktif olarak yer almalarına da yol açmıştır. Zagros Dağları eteklerinde geleneksel kırsal yaşamı sürdüren apolitik ilk jenerasyonun aksine büyük şehirlerde büyüyen ikinci jenerasyon, kendini özellikle sol eğilimli partilerin ve örgütlenmelerin içinde ifade etmeye başlamıştır (Morad, 2005: 102).

1940'lı yıllarla beraber aktif siyaset içinde yer almaya başlayan Feyli Kürtlerin örgütlendiği partilerin başında 1934 yılında kurulan sol eğilimli Irak Komünist Partisi (IKP) gelmiştir. Feylilerin IKP içinde örgütlenmesinde, partinin sol eğilimli olmasının yanı sıra dönemin diğer güçlü partilerinden farklı olarak Arap milliyetçisi ve Sünni mezhepçi bir dil kullanmaması da etkili olmuştur (Morad, 2005: 103). Ayrıca IKP'nin sonradan vazgeçmekle birlikte ilk yıllarda Kürtlerin tam bağımsızlığını savunması ve Erbil, Süleymaniye, Kerkük'de örgütlenerek ahalik sistemine karşı mücadele vermesi de özellikle eğitilmiş Feylilerin sempatisini kazanmasında önemli rol oynamıştır (McDowall, 2004: 387, 400). 1950'li ve 1960'lı yıllar boyunca IKP'de örgütlenen Feylilerin sayısının hızla artmasında partinin merkez komitesinin önemli isimlerinden olan Aziz el-Hajj'ın önemli rolü olmuştur. Kendisi de bir Feyli olan el-Hajj, IKP'nin silahlı mücadeleye yönelmesi ve Arap milliyetçisi bir anti-komünist olan Cumhurbaşkanı Abdüsselam Arif ile kesinlikle ittifak arayışına girmemesi taraftarıydı (Sluglett ve Sluglett, 2003: 122). Görüşleri parti içinde ciddi tartışmalar yaratan ve kabul görmeyen el-Hajj, 1967 yılında bir grup arkadaşıyla IKP'den ayrılarak Irak Komünist Partisi/Merkezi Komuta'yı kurmuştur (Ismael, 2008: 148). Söz konusu ayrışmadan sonra merkezi Irak yönetimine yönelik çeşitli sabotaj eylemlerinde bulunan el-Hajj liderliğindeki IKP/MK, aynı zamanda Molla Mustafa Barzani'ye destek veren Kürtleri ve özelinde Feylileri yanına çekmek için çaba harcamıştır (Sluglett ve Sluglett, 2003: 123). Nisan 1969'da el-Hajj ve yönetim kadrolarındaki diğer önemli isimlerin Baas

yönetiminin eline esir düşmesiyle IKP/MK silahlı mücadeleyi bıraktığını açıklamış ve ilerleyen yıllarda gücünü giderek kaybetmiştir (Tripp, 2007: 189).

El-Hajj ile birlikte IKP'den ayrılmayı tercih etmeyen Feyli Kürtler, Aziz Muhammed liderliğinde Irak Komünist Partisi/Merkezi Önderlik adı altında yeniden örgütlenen yapının içinde yer almıştır. Söz konusu yapının Baas yönetimi ile işbirliği yaparak Irak Parlamentosu'na iki vekil sokması, Kürtleri özelinde ise Feylileri oldukça rahatsız etmiştir (Tripp, 2007: 201). Bu rahatsızlığın bir neticesi olarak özellikle 1970'li yıllar boyunca Molla Mustafa Barzani liderliğindeki Irak Kürt ulusal hareketi içinde örgütlenen Feylilerin sayısı hızla artmıştır. Aslında Feylilerin Kürt ulusal hareketi içinde aktif rol almaya başlamaları 1950'li yıllarla beraber gerçekleşmiştir. Molla Mustafa Barzani liderliğindeki Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) içinde örgütlenmeye başlayan Feyliler, Kürtlerin kendi kaderlerini tayin etmesi hedefi doğrultusunda bir siyaset izlemişlerdir. 1970'li yıllarla beraber gerek IKP'den yaşanan kopuşların gerek Irak Kürt ulusal hareketinin nüfuzunun artmasının gerekse Baas yönetiminin Kürtler ve Şiiler üzerindeki artan baskısının etkisiyle KDP'de örgütlenen Feylilerin sayısı hızla artmıştır. Feyli Kürtlerin iyi eğitilmiş ve entelektüel birikime sahip olmaları, KDP içinde önemli görevler üstlenmelerine olanak sağlamıştır. Öyle ki Feyli kökenli bir siyasetçi olan Habib Muhammed Kerim el-Faili, 1964-1975 yılları arasında KDP Genel Sekreterliği görevini yürütmüştür (McDowall, 2004: 440). Molla Mustafa Barzani'nin en önemli silah arkadaşlarından olan el-Faili, 11 Mart 1970'te Baas yönetimi ile KDP arasında yapılan ve Kürtlere özerklik tanıyan anlaşmanın 12. maddesi¹⁶ uyarınca KDP tarafından Irak devlet başkan yardımcılığına aday gösterilmiş ancak Baas yönetimi bu adaylığı Şii olmasını gerekçe göstererek reddetmiştir (McDowall, 2004: 440).

1970'li yıllar boyunca Feyliler sadece KDP içinde değil Kürt ulusal hareketini daha geniş alanlara taşımak için kurulan diğer toplumsal örgütlenmeler içinde de önemli görevlere gelmiştir. Irak'ın ilk kadın hâkimi olan

¹⁶ Baas yönetimi temsilcisi Saddam Hüseyin ile KDP lideri Molla Mustafa Barzani arasında 3 ay süren görüşmeler sonunda 11 Mart 1970 imzalanan anlaşma, Irak Kürtlerinin toplumsal, ekonomik ve siyasal haklarını düzenleyen 15 maddeden oluşmuştur. Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerde özerk yönetim oluşturulmasını da öngören anlaşmanın 12. maddesinde "Irak devlet başkan yardımcılarında biri Kürt olacaktır" hükmü yer almıştır. Ancak anlaşmanın imzalanmasından yaklaşık bir yıl sonra Saddam Hüseyin'in başta özerkliğin ele alındığı 14. madde olmak üzere anlaşmanın maddelerinin içeriği ve uygulanması noktasında tavır değiştirmesi, taraflar arasındaki anlaşmanın son bulmasına ve çatışmaların yeniden başlamasına neden olmuştur. Söz konusu anlaşmanın içeriği hakkında daha detaylı bilgi için bkz. MCDOWALL, David, Modern Kürt Tarihi, Neşenur Domaniç (çev.), Doruk Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 437-446; YILDIZ, Kerim, Irak Kürtleri: Dün, Bugün ve Yarın, Engin Urcan (çev.), Belge Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 45-48; LAZAREV, M.S. ve MIHOYAN, Ş. X., Kürdistan Tarihi, İbrahim Kale (çev.), Avesta Basın Yayın, İstanbul, 2010, ss. 318-330; VAN BRUINSEN, Martin, Ağa, Şeyh, Devlet, Banu Yalkut (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 51-57.

Feyli kökenli Zakia İsmail Haqqi Kürdistan Kadınlar Birliği başkanlığı görevini yürütmüş, Feyli bir öğrenci olan Adel Murad Kürdistan Öğrenciler Birliği başkanı olmuş, Yadullah Kerim ise Kürdistan Gençlik Derneği'ne liderlik etmiştir.¹⁷ Ayrıca Irak Kürt ulusal hareketinin sembol isimlerinden biri olarak kabul edilen ve 1974 yılında Baas yönetimi tarafından idam edilen siyasal aktivist Leyla Qasım'da Feyli Kürt'dür. Söz konusu üst düzey görevlerin dışında Feyliler askeri, finansal ve lojistik ihtiyaçlar bakımından da Kürt hareketine önemli katkılarda bulunmuştur. 1970'li yıllar boyunca birçok Feyli Kürt genci peşmerge saflarında silahlı mücadeleye katılmıştır. Bağdat ve Kerkük gibi büyük şehirlerde yaşayan ve ticaret ile uğraşan Feyliler, KDP'ye ciddi finansal katkıda bulunmuş, rejimin tüm baskılarına rağmen üst düzey KDP kadrolarını evlerinde saklayarak örgütlenmelerine ve toplantılar yapmalarına olanak tanımıştır.¹⁸

1970'lerin ortalarından itibaren Irak Kürt ulusal hareketi içinde yaşanan bölünmeden Feyliler de etkilenmiştir. Haziran 1975'te KDP'den ayrılan Celal Talabani liderliğindeki bir grubun Kürdistan Yurtseverler Birliği'ni (KYB) kurmasında Feyliler aktif rol oynamıştır. Feyli Kürt kökenli siyasetçiler Adel Murad ve Abdul Razzaq Aziz Mirza, KYB'nin kurucu üyeleri arasında yer almış ve ayrıca ilerleyen yıllarda önemli sayıda Feyli Kürt partiye katılmıştır. 1980'li yıllar boyunca KDP ve KYB için aktif rol almaya devam eden Feyli Kürtler, 1991 yılında de facto özerklik elde eden Kürt bölgesinin yönetiminde de önemli görevler üstlenmiştir. 1996 yılında KDP-KYB arasındaki çatışmalar sonucu bölgesel Kürt yönetimi Erbil (KDP) ve Süleymaniye (KYB) merkezli olmak üzere iki hükümete ayrıldığında Yadullah Kerim, Haydar Şeyh Ali, Abdul Razzaq Mirza, Sadoun Fayli gibi Feyli kökenli siyasetçiler her iki hükümette çeşitli bakanlık ve bakan yardımcılığı görevlerini üstlenmiştir.¹⁹

2000'li yıllarla beraber Iraklı Feyli Kürtlerin siyasete katılım kanallarının çeşitlenmeye başladığını söylemek mümkündür. Feyliler Irak işgalinin ardından Kürt kimliği ile ön plana çıkan partiler içinde aktif rol almaya devam etmelerinin yanı sıra kendi siyasal örgütlenmelerini oluşturma çabası içine de girmiştir. Feylilerin kendi örgütlenmelerini oluşturma arayışına girmelerinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenlerden ilki 2003 yılında Irak'ın işgal edilmesinin ardından Baas yönetiminin devrilmesiyle oluşan göreceli daha çoğulcu ve demokratik yeni siyasal yapının siyasete katılım olanaklarını genişletmesidir. Baas yönetiminin son bulması, ülkede tam bir siyasal kaos ortamı yaratmış olsa da Saddam Hüseyin iktidarı boyunca siyasal ve toplumsal

¹⁷ M. Jafar, "Fayli Kurds and Their Role in The Iraqi Kurdish National Movement", <http://faylee.org/articles/doc111.htm>, (erişim tarihi: 05.09.2014).

¹⁸ M. Jafar, "Fayli Kurds and Their Role in The Iraqi Kurdish National Movement", <http://faylee.org/articles/doc111.htm>, (erişim tarihi: 05.09.2014).

¹⁹ M. Jafar, "Fayli Kurds and Their Role in The Iraqi Kurdish National Movement", <http://faylee.org/articles/doc111.htm>, (erişim tarihi: 05.09.2014).

hakları kısıtlanan etnik ve dinsel grupların daha rahat örgütlenebilecekleri ve seslerini duyurabilecekleri bir dönemi başlatmıştır. Söz konusu yeni dönem, Feylileri geçmişte yaşadıkları ve yaşamaya devam ettikleri sorunları kendi örgütlenmeleri üzerinden çözme arayışına girmeleri noktasında teşvik etmiştir.

Feylileri kendi örgütlenmelerini oluşturma arayışına yönelten diğer neden ise, KDP ve KYB gibi nüfuzlu Kürt partilerinin Feylilerin sorunları ile yeterince ilgilenmediği düşüncesidir. Bu nedenle Feyli Kürtler Haziran 2005'te İsveç'in Göteborg şehrinde bir araya gelerek ortak hareket etme kararı almış ve "Birleşik Feyli Kürtleri İttifakı" adlı çatı örgütünü kurmuştur. Toplantıda ayrıca KDP ve KYB'nin işgal sonrası süreçte kendi nüfuzlarını güçlendirme yarışına girdikleri ve bu nedenle Feylilere sorunlarının çözümü ile ilgili verilen sözlerin unutulduğu ifade edilmiştir.²⁰ Feyliler söz konusu toplantının ardından Irak ve Kürdistan Bölgesel Yönetimi Parlamentosu'nda seslerini ve sorunlarını daha etkin bir şekilde duyurabilmek ve diğer parti ve siyasi ittifaklarla sorunlarının çözümüne ilişkin işbirliği ve pazarlık yapabilmek için kendi örgütlenmeleri oluşturma çabasını arttırmıştır.

2000'li yıllar Iraklı Feyli Kürtlerin sadece kendi örgütlenmelerini oluşturdukları yıllar değil aynı zamanda mezhepsel aidiyetlerini siyaset sahnesine daha belirgin bir şekilde taşımaya başladığı yıllar olmuştur. Baas yönetimin son bulmasının ardından ortaya çıkan yeni siyasal yapıya Feylilerin önemli bir çoğunluğu mezhepsel kimliklerini etnik kimliklerine önceleyerek katılmıştır. Feylilerin büyük bir çoğunluğunun işgalin ardından yapılan genel ve yerel seçimlere kendi örgütlenmeleri (partileri) ile Şii ittifakları içinde yer almayı tercih ederek katıldığını gözlemlemek mümkündür. Ocak ve Aralık 2005 tarihlerinde yapılan genel seçimlere Feyli Kürtler, Irak İslami Feyli Topluluğu ve Feyli Kürt İslami Birliği adlı iki partiyle katılmış ve her iki parti de seçimlerde en çok oyu alan Birleşik Irak İttifakı adlı Şii koalisyonunun içinde yer almıştır (Çubukçu ve Özhan, 2010: 13-14).

2005 seçimlerinden sonra Feyli Kürtlerin Şii koalisyonlara olan desteğinin artarak devam ettiğini söylemek mümkündür. 2009 yerel seçimlerinde Feylilerin büyük çoğunluğu özellikle Bağdat ve Vasit gibi büyük şehirlerde Nuri el-Maliki liderliğindeki Kanun Devlet Koalisyonu'na destek vermiştir.²¹ 2010 genel seçimlerinde ise Feylilerin desteği iki Şii koalisyonu arasında bölünmüştür. Feylilerin bir kısmı Teir el-Feyli liderliğinde Birleşik Bağımsız Irak Bloku adlı çatı yapıyı oluşturarak Nuri el-Maliki'nin liderliğindeki Kanun Devleti

²⁰ Feyli Kürtleri Barzani ve Talabani'yi Suçladı, <http://www.diplomatikgozlem.com/TR,3643/feyli-kurtleri-barzani-ve-talabaniyi-sucladi.html>, (erişim tarihi: 09.09.2014).

²¹ Çetiner Çetin, "Irak'ta Hesaplar Karışık", 01.02.2009, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/474027.asp>, (erişim tarihi: 11.09.2014).

Koalisyonu'na katılmıştır.²² Öte yandan Şii kimliklerini önceleyen Feylilerin büyük çoğunluğu Feyli Kürtlerin Genel Ulusal Kongresi adlı çatı yapı ile Sadr grubu ve eski başbakanlardan İbrahim Caferi'nin öncülüğünde kurulan Irak Ulusal İttifakı'na katılmıştır.²³ Söz konusu seçimlerde Şii koalisyonlar önemli bir başarı elde etmiş, Kanun Devleti Koalisyonu ikinci, Irak Ulusal İttifakı ise üçüncü parti olarak seçimlerden çıkmıştır.

Feyli Kürtlerin modern Irak tarihinde en fazla siyasal kazanım elde ettiği seçim 2013 yerel seçimleri olmuştur. 2008 yılında düzenlenen ve azınlıklara kota tahsis edilmesini öngören 44 No'lu Seçim Kanunu ile Feylilere Bağdat ve Vasit il genel meclislerinde birer sandalye verilmiştir (ORSAM, 2013: 15). 2009 yerel seçimlerinde uygulanmayan söz konusu kanun 2013 yerel seçimlerinde uygulanmış ve Feyli Kürtleri Kardeşlik Listesi adlı çatı örgütlenme Vasit ve Bağdat il genel meclislerinde birer sandalye kazanmıştır.²⁴ Söz konusu seçimlerde Feyli Kürtlerin büyük bir çoğunluğu Irak genelinde ise Nuri el-Maliki liderliğindeki Kanun Devleti Koalisyonu'nu desteklemiştir. Benzer bir destek 2014 genel seçimlerinde de gözlemlenmiş, Feyli Kürtlerin Genel Ulusal Kongresi adlı çatı yapı seçimlerden birinci olarak çıkan Kanun Devleti Koalisyonu içinde yer almıştır (ORSAM, 2014: 1).

Iraklı Feyli Kürtler arasında mezhepsel aidiyete vurgu yapan siyasal söylemin ve eylemin güçlenmesinin üç temel nedeni olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan ilki 2003 yılında gerçekleşen işgalin ardından Irak'ta ortaya çıkan yeni siyasal düzende Şiilerin önemli bir aktör olarak sahneye çıkmasıdır. Şiilerin ve Şii kimliği üzerinden siyaset yürüten partilerin Irak siyasetinde artan nüfuzu, Feylilerin Şii kimliklerini yeniden keşfetmesinde ve bu keşfi siyasal alana taşımada etkili olmuştur. İkinci neden yukarıda da değinmiş olduğumuz gibi Feylilerin Irak'taki Kürt hareketinden (partilerinden) sorunlarının çözümü noktasında bekledikleri ilgiyi göremediklerini düşünmesidir. Bu durum Feylilerin 2000'li yılların başlarından bugüne Şii Araplarla daha sıkı ilişkiler kurmasına etki etmiştir. Son olarak üçüncü neden ise İran'ın Iraklı Arap Şiiler ve Feyliler üzerinde artan nüfuzudur. 2003 işgalinin ardından Şiilerin Irak siyasetinde önemli bir aktör haline gelmelerinde İran'ın verdiği desteğin önemli etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. İran söz konusu desteği sadece Şii Araplara değil Feylilere de vermiştir. İran'ın Irak'taki

²² ORSAM, "Seçim İttifakları: Kanun Devleti Koalisyonu", <http://www.orsam.org.tr/tr/Secimler/partigoster.aspx?ID=1&DetayID=2>, (erişim tarihi: 11.09.2014).

²³ Feyli Kürtleri Irak Ulusal İttifakı'na Katıldı, 27.09.2009, http://www.ydh.com.tr/HD7086_feyli-kurtleri-irak-ulusal-ittifakina-katildi.html, (erişim tarihi: 12.09.2014).

²⁴ Complete 2013 Iraq Provincial Elections Results, 06.08.2013, http://musingsoniraq.blogspot.com.tr/2013/08/complete-2013-iraq-provincial-elections_6.html, (erişim tarihi: 08.09.2014).

nüfuzunu güçlendirme adına verdiği bu destek, Feylilerin büyük çoğunluğunun 2010 genel seçimlerinde Irak Ulusal İttifakı'na katılmasını doğrudan etkilemiştir (Al Sadi, 2011: 149).

4. MODERN İRAN TARİHİNDE VE SİYASETİNDE FEYLİLER

Modern Ortadoğu tarihinde Feyli Kürtler denince akla Irak'ta yaşayanların geldiğini söylemek mümkündür. Baas yönetiminin toplumsal, siyasal ve ekonomik olana dair baskısı Feyli Kürtleri Irak tarihinin önemli bir öznesi haline getirmiştir. Çalışmanın başında da ifade edildiği gibi benzer bir baskıya Feyli Kürt nüfusunun üçte ikisini barındıran İran'da rastlanmamaktadır. İran nüfusunun ezici bir çoğunluğunun ve siyasi iktidarların başındakilerin Feyli Kürtler gibi Şii olması, Irak'takine benzer bir mezhepsel baskının İran'da hissedilmemesine, bu durumda İranlı Feyli Kürtlerin toplumsal ve siyasal tarihlerinin Irak'taki soydaşlarından farklı bir seyir izlemesinde etkili olmuştur.

İranlı Feyli Kürtlerin toplumsal ve siyasal tarihlerinin Iraklı Feyliler'den farklı bir seyir izlemesinin diğer önemli bir nedeni ise İran Kürtleri arasındaki mezhepsel farklılığın siyasal alana daha fazla etki etmesidir. Irak Kürtlerinden farklı olarak İran Kürtlerinde mezhepsel farklılıkların tarih boyunca daha kırılğan ve gergin ilişkilere neden olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu kırılğan ve gergin ilişkilerin temel nedeni, modern İran tarihinde karşımıza çıkan Kürt isyanlarının sadece etnik değil dinsel bir içeriğinin de olmasıdır. Modern İran tarihindeki ilk önemli Kürt isyanının lideri olan Şeyh Ubeydullah Nehri, bağımsız bir Kürdistan kurmak hedefiyle 1880 yılında İran'a savaş açtığında Kürtlerin Şafi Sünni, İranlılarının ise Şii olmaları nedeniyle farklı dinlerden olduğunu ve bu farklılığın İran'ın kötü yönetiminin nedenlerinden biri olduğunu ifade etmiştir (Jwaideh, 2008: 163-166). 1880 kışında Kürt birlikleri İran'ın Soujbulak (Mahabad) şehrini ele geçirdiğinde şehrin Sünni lideri Şiilere karşı cihadı kutsal sayan bir fetva vermiştir (Wilson, 1895: 111). Şeyh Ubeydullah'ın dinsel farklılık olarak ifade ettiği ve fetvalara dahi konu olan mezhepsel farklılık, İranlı Şii Kürtlerin özelinde ise Feylilerin isyana destek sunmamasına, diğer bir ifadeyle dinsel aidiyetlerini etnik aidiyetlerine tercih etmelerine neden olmuştur.

Kürtler arası mezhepsel farklılığın Feylilerin siyasal ve toplumsal tercihleri üzerinde ne denli etkili olduğu İran'da 1900'lü yıllar boyunca gerçekleşen Kürt isyanları sırasında da kendini göstermiştir. 1920'li yılların başlarında İran yönetimine karşı bir Kürt isyanı başlatan ve kendini "Kürdistan Kralı" ilan eden İsmail Ağa Şıkaki (Simko), Şii Kürtlerden, özelinde ise Feylilerden destek alamamıştır. Hatta üyelerinin bir kısmı Ehl-i Hak bir kısmı ise Şii İslam inancına mensup olan Sanjabi ve Qalkhani adlı Kürt aşiretleri Simko'ya karşı birleşmiş ve mücadele etmiştir (McDowall, 2004: 302). Kirmanşahlı Şii Kürt Khalu Qurban

liderliğindeki bir Kürt birliği²⁵ ise İran askerlerinin yanında Simko'nun Sünni Kürt birliklerine karşı savaşmış ve Khalu Qurban, Soujbulak (Mahabad) şehrinde Simko yanlıları tarafından öldürülmüştür (Abrahamian, 1983: 119).

1940'ların ilk yarısı İran Kürt ulusal hareketinin en parlak dönemlerinden biri olmuştur. İngilizlerin ve Rusların 1941 yılının Eylül ayında İran'ın işgal edilmesi, Şah yönetimine derin bir husumet besleyen Sünni Kürt aşiretlere yaşadıkları bölgelerin bir kısmını kontrol altına alma imkanı tanımıştır. Kontrol ettikleri bölgelerde hızla güçlenen İranlı Sünni Kürtler, Sovyetler Birliği'nin desteğiyle 1946 yılının Ocak ayında Mahabad Cumhuriyeti adlı Kürt devletini kurmuştur (Jwaideh, 2008: 498). Mahabad Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecindeki gelişmeler ve kurulduğu coğrafya İran Kürtleri arasındaki mezhepsel farklılığın siyasal gelişmelere etkisini bir kez daha gözler önüne sermiştir. Şii Kürtler ve özelinde Feyliler, Sünni Kürtlerin bağımsız bir devletle sonuçlanan siyasal yükselişini uzaktan izlemiş ve destek vermemeyi tercih etmiştir. Aslında Mahabad Cumhuriyeti daha kurulmadan önce Sünni Kürt aşiretler, Şii Kürtlerden destek alamayacaklarının farkındaydı. Bu nedenle tüm çalışmalarını ve örgütlenmelerini Sünni Kürtlerin yaşadıkları bölgelere yönelik yapıyorlardı (McDowall, 2004: 315-329). Mahabad Cumhuriyeti devlet başkanı Sünni din adamı Kadı (Gazi) Muhammed'in Ağustos 1946'da İran yönetimi ile yaptığı pazarlıklar dahi Sünni Kürtlerin ve yaşadıkları bölgelerin geleceğine ilişkin (McDowall, 2004: 333). Mahabad Cumhuriyeti'nin kurulmasından daha bir sene geçmeden Aralık 1946'da yıkılmasında, Sovyetler Birliği'nin desteğini çekmesi

²⁵ Khalu Qurban liderliğindeki Şii ve Ehl-i Hak inancına mensup Kürtlerden oluşan Kürt birliği, 1921 yılına kadar Şii lider Mirza Küçük Han tarafından oluşturulan Orman Hareketi (Jangal Movement) içinde yer almıştır. 20. yüzyılın ilk yarısında İran tarihinde en fazla dikkat çeken isimlerden biri olan Mirza Küçük Han, anti-empyrist söylemleri ile tanınan milliyetçi ve devrimci bir lider olarak ön plana çıkmıştır. 1915 yılında oluşturduğu Orman Hareketi, ilk yıllarda İran'ı Rus ve İngiliz askerlerinden temizlemek için mücadele vermiştir. Rusya'da 1917'de Ekim Devrimi'nin gerçekleşmesinin ardından Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurmaya başlayan Mirza Küçük Han, Kızıl Ordu'nun desteğiyle Kaçar Hanedanı'na savaş açmış ve Haziran 1920'de İran'ın bugün ki Gilan eyaleti dolaylarında İran Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Yaklaşık bir yıl sonra İngilizlerin İran'dan çekilmeyi kabul etmesiyle beraber Kızıl Ordu'da İran'dan çekilmeye başlamış ve Mirza Küçük Han'a verilen Sovyet desteği kesilmiştir. Sovyet desteğinin kesilmesinin ardından Eylül 1921'de Rıza Pehlevi komutasındaki ordu birlikleri, İran Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne son vermiştir. Ordu birliklerinden kaçıp Gilan dağlarına sığınan Mirza Küçük Han, Aralık 1921'de donarak ölmüş ve bu ölümle Orman Hareketi dağılmıştır. Mirza Küçük Han'ın ölümünden sonra Khalu Qurban liderliğindeki Kürt birliği, teslim olarak Rıza Pehlevi komutasındaki ordu birliklerine katılmış ve yönetimle işbirliği halinde hareket etmeye başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz; ABRAHAMIAN, Ervand, Humeynizm: İslam Cumhuriyet Üzerine Denemeler, Mehmet Toprak (çev.), Metis Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 96-99; MCDOWALL, David, Modern Kürt Tarihi, Neşenur Domanıç (çev.), Doruk Yayınları, İstanbul, 2004, s. 303; AFARY, Janet, "The Contentious Historiography of the Gilan Republic in Iran: A Critical Exploration", Iranian Studies, Vol. 28, No. 1-2, 1995, ss. 3-24; HAMBLY, Gavin R., "The Pahlavi Autocracy: Riza Shah: 1921-1941", Peter Avery, G. R. G. Hambly ve C. Melville (der.), The Cambridge History of Iran, Vol. 7: From Nadir Shah to the Islamic Republic, New York: Cambridge University Press, 1991, ss. 213-243.

ve Sünni Kürt aşiretler arası anlaşmazlıklar kadar Şii Kürtlerin ve özelinde Feylilerin desteğinin alınamaması da etkili olmuştur.

İranlı Feylilerin toplumsal ve siyasal tarihlerindeki en önemli dönüm noktalarından biri 1979 İran İslam Devrimi olmuştur. İran Devrimi sadece Feylilerin değil İran'daki bütün Kürtlerin siyasal ve toplumsal konumlarını etkilemiştir. İran'da bir rejim değişikliğini en fazla isteyen topluluklardan biri olan Sünni Kürtler, Ayetullah Humeyni'nin Şubat 1979'da Tahran'a dönmesini memnuniyetle karşılamışlardır (McDowall, 2004: 353). Bunun temel nedeni, yeni rejimin Kürtlerle eski rejimden (şah rejimi) daha iyi ilişkiler kuracağına dair inançtı. İranlı Sünni Kürtlerin yeni rejimden başlıca talepleri, Batı Azerbaycan'dan İlam'a uzanan bölgede özerk bir Kürdistan kurulması ve anayasal olarak Kürtlerin haklarının tanınması olmuştur (McDowall, 2004: 335-356). Ancak 1 Nisan 1979'da resmen kurulan İran İslam Cumhuriyeti, Sünni Kürtlerin bu taleplerini kabul etmemiş ve bu durum Sünni Kürtlerle rejimin arasını bir daha düzelmeyecek şekilde bozmuştur.

Sünni Kürtlerin yeni rejimden beklentilerine karşılık bulamamasının en önemli nedenlerinden biri İran tarihinde benzeri örnekleri görülen Kürtler arası birlik problemi olmuştur. Feyliler ve diğer Şii Kürtler, Şeyh Ubeydullah, Simko isyanları ve Mahabad Cumhuriyeti deneyiminde olduğu gibi 1979 Devrimi öncesi ve sonrası süreçte de Sünni Kürtlere destek vermemiş, rejimden yana bir tutum benimsemiştir. İran İslam Devrimi'nin en içten destekçisi olan Şii Kürtler, özellikle özerklik konusuna Sünni kardeşlerinden farklı yaklaşmıştır. Sünni Kürtlerin Kirmanşah ve İlam'ı da kapsayan özerklik talebini benimsemeyen Şii Kürtler, Şii İran Cumhuriyeti'nin bir parçası olarak kalmayı istemiştir (McDowall, 2005: 19). Şii Kürtler bu isteklerini 1979 yılı sonunda gerçekleşen anayasa referandumuna gösterdikleri yüksek katılımı ile teyit etmişlerdir. Söz konusu referandum Sünni Kürtlerin yoğunlukta olduğu bölgelerde boykot edilirken, Kirmanşah'ta yüksek bir katılım ve lehte oyla gerçekleşmiştir (McDowall, 2004: 368). Şii Kürtlerin yeni rejime yönelik siyasal desteği kısa sürede askeri desteğe de dönüşmüş, Feyliler ve diğer Şii Kürtler arasından İran ordusuna asker toplamakta hiçbir sıkıntı yaşanmamıştır. Öyle ki İran ordusuna katılan Şii Kürtler, İran'ın kuzeyinde milliyetçi Sünni Kürtlere karşı gerçekleştirilen askeri harekâtların içinde yer almıştır (van Bruinessen, 2005: 44). Mezhepsel farklılıktan kaynağını alan Kürtler arası bölünmenin daha vahim bir sonucu ise Kürdistan eyaletinde aynı köyde yaşayan Şii ve Sünni Kürtlerin birbirleriyle çatışmaya girmesi olmuştur (van Bruinessen, 2005: 44).

Feylilerin rejime yönelik desteği 1980'li ve 90'lı yıllar boyunca her alanda devam etmiştir. Söz konusu yıllarda Iraklı Feyliler Irak'ta Molla Mustafa Barzani liderliğinde yükselen Kürt ulusal hareketine önemli bir destek sunarken, İranlı Feyliler İran Kürdistanı Demokrat Partisi (İKDP) ve Komala gibi Kürt

partileri öncülüğünde yürütülen gerilla savaşına karşı İran ordusu saflarında savaşmıştır. İran'daki Şii rejimin önemli bir kültürel bileşeni olduklarını düşünen Feyliler ve diğer Şii Kürtler, 1980'ler ve 90'lar boyunca Sünni Kürtlere karşı yürütülen savaşta İran yönetiminin en güvenilir müttefiki olmuştur. Şii Kürtlerin rejime verdiği destek, 1997 yılında Kürdistan eyaleti valiliğine ilk kez bir Şii Kürdün atanmasıyla ödüllendirilmiştir. 1997-2001 yılları arasında Kürdistan valiliği görevini yürüten Abdullah Ramazan, Şii ve Sünni Kürtler arasındaki gerilimi azaltmak için çalışmalar yapmış, eyalet yönetiminde Sünni Kürtlere de görevler vermiştir (UNPO, 2010: 6).

İran'da yaşayan Feyliler ve diğer Şii Kürtler yukarıda da ifade etmeye çalıştığımız gibi gerek Kürtler arası mezhepsel farklılıkların yarattığı gerilim gerekse rejimin Şii kimliğinin yarattığı aidiyet ve güven duygusu nedeniyle Sünni Kürtlerin öncülük ettiği etnik karakterli hareketlere destek vermemiş ve rejimle iyi ilişkiler kurmuştur. Ancak 2000'li yıllarla beraber bu durumun değiştiği, Şii Kürtlerin ve özelinde Feylilerin özerklik, siyasal ve kültürel hak talebi ile örgütlenen Kürt partilerine olan desteğinin artmaya başladığı gözlemlenmiştir. İranlı Feylilerin siyasal tercihlerinde 2000'li yıllarla beraber görülen söz konusu değişimin üç temel nedeni olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan ilki, Iraklı Kürtlerin 2003 Irak işgalinin ardından elde ettiği siyasal kazanımların yarattığı etkidir. Irak Kürtlerin işgalin ardından Irak'taki en etkili aktörlerinden biri haline gelmesi ve 1991 yılından beri fiili olarak yönetilen toprakların 2005 yılında Irak Kürdistan Bölgesi adıyla federal bölge statüsü kazanması, bölgedeki tüm Kürtler gibi özellikle yeni jenerasyon İranlı Feyli Kürtlerin de milliyetçi duygularını pekiştirmiştir. Ayrıca Kürtlerin siyasal ve toplumsal konularının yükselişe geçtiği söz konusu sürece Iraklı Feylilerin azımsanmayacak bir kısmının da fiili destek sunması, İranlı Feyliler üzerinde etki yaratmıştır (Danish Refugee Council, 2013: 11).

İranlı Feylilerin siyasal tercihlerinde etnik kimliklerini referans almaya ve Kürt partilerine destek vermeye başlamasının ikinci nedeninin, İran'daki Feyli mülteciler sorunu olduğunu söylemek mümkündür. 1969-1988 yılları arasında Saddam Hüseyin tarafından İran ajanı oldukları ve Kürt hareketine destek verdikleri gerekçeleriyle İran'a sürülen Feyli Kürtlerin bir kısmı Irak'a geri dönmüştür. İran'dan Irak'a geri dönen Feylilerin sayısının ne kadar olduğu büyük bir çoğunluğu vatandaşlığa iade işlemlerini tamamlayamadığı için net olarak bilinmemektedir. Ancak geri dönüşlere rağmen İran'da hala önemli bir Iraklı Feyli nüfusu bulunduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu nüfusun yaklaşık 100 bini İran kökenli olduklarını ispatlayarak vatandaşlık hakkı elde etmiştir (Chatelard, 2009: 5). Vatandaşlık hakkı elde edemeyen ve bu nedenle "vatansız" statüsünde bulunan Feyli Kürtlerin ise büyük bir çoğunluğu kamplarda oldukça zor koşullarda yaşamlarını sürdürmektedir. Resmi rakamlar

İran'da yaklaşık 8 bin vatansız Feyli Kürt olduğunu söylese de kayıtlı olmayanlarla birlikte bu sayının çok daha fazla olduğu tahmin edilmektedir (Tucker, 2014: 12). Söz konusu vatansız Feyliler eğitim hakkı, istihdam, sağlık hizmetlerine erişme gibi konularda ciddi sorunlarla ve ayrımcılıkla karşılaşmakta, ayrıca güvenlik güçlerinin baskısına maruz kalmaktadır. Vatansız Feylilere yönelik söz konusu ayrımcı uygulamalar, özellikle genç kuşak İranlı Feylilerin rejime karşı tepkisinin güçlenmesinde ve Kürt partiler içinde örgütlenerek etnik aidiyetlerini keşfetmeye başlamalarında etkili olmuştur.

İranlı Feylilerin 2000'li yıllarla beraber siyasal tercihlerinin değişmeye başlamasının üçüncü ve en önemli nedeni İran'daki Kürt partilerinin Şii Kürt bölgelerine yönelik çalışmalarıdır. İran Kürt siyasetinde öne çıkan üç partinin İran Kürdistanı Demokrat Partisi (İKDP), KOMALA ve PJAK (Kürdistan Özgür Yaşam Partisi) olduğunu söylemek mümkündür. İran yönetimi her üç partinin de siyasal faaliyetlerini yasaklamış, her üç partiye de üye olmayı yasal olarak suç saymıştır. Söz konusu yasaklara rağmen her üç partinin de faaliyetlerini sürdürdüğünü ve İran Kürtlerinden destek aldığını söylemek mümkündür. İran'da Kürt ulusal hareketinin en parlak dönemini yaşadığı 1940'lı yılların ilk yarısında kurulan KOMALA ve İKDP bugün ağırlıklı olarak Sünni Kürtlerden destek alırken, 2004 yılında kurulan PJAK sadece Sünni Kürtlerden değil Şii Kürtlerden ve özelinde Feylilerden de destek almaktadır (Danish Refugee Council, 2013: 12). Feyli Kürtler, yöneticilerinin ve destekçilerinin büyük bir çoğunluğu Sünni Kürt olan İKDP ve KOMALA'ya karşı ise geçmişte olduğu gibi bugün de mesafeli durmaktadır.

KCK (Kürdistan Topluluklar Birliği) çatı örgütlenmesinin bir bileşeni olan PJAK (Kürdistan Özgür Yaşam Partisi) son yıllarda en fazla desteği Şii Kürt nüfusunun ağırlıkta olduğu Kirmanşah, İlam, Luristan ve Kürdistan eyaletinin Şii Kürt köylerinden almaktadır (Danish Refugee Council, 2013: 12). PJAK'ın İKDP ve KOMALA'ya kıyasla Feylilerden ve diğer Şii Kürtlerden daha fazla destek almasının temel nedeninin çalışmalarını Şii Kürt nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde yoğunlaştırması olduğunu söylemek mümkündür. PJAK'ın çalışmaları bu anlamda Feylilerin etnik kimliklerini yeniden keşfetmelerinde ve siyasal tercihlerinin değişmesinde etkili olmuştur. Şii Kürtlerin mezhepsel hassasiyetlerini dikkate alan PJAK, her sene Şii İslam inancına göre İmam Hüseyin'in Kербela'da şehit edildiği gün olan Muharrem ayının onuncu gününde taziye mesajı yayınlamaktadır (Danish Refugee Council, 2013: 12). PJAK'ın İKDP ve KOMALA'dan farklı olarak Şii Müslümanlar için önem arz eden günlerde yaptığı sembolik açıklamalar, Feyli Kürtler arasında sempati kazanmasında etkili olmuştur. Bunun yanı sıra İran cezaevlerinde en fazla üyesi bulunan Kürt partisinin PJAK olması, Sünni Kürtler arasında olduğu gibi

özellikle genç jenerasyon Feyliler arasında da PJAK'a olan ilgi ve sempatiyi arttırmıştır (Aydın, 2014: 10).

2000'li yıllarla beraber İranlı Feylilerin siyasal tercihleri değişmeye ve Kürt partilerine olan desteği artmaya başlamış olsa da bu durum onların rejimle aralarına mesafe koydukları anlamına gelmemektedir. Zira bugün İranlı Feyli Kürtlerin büyük bir çoğunluğunun hala İran yönetiminin en büyük destekçilerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. Bunun temel nedeni, Feylilerin kimlik tanımlamalarında, siyasal ve toplumsal yaşama katılımlarında mezhepsel kimliğin baskın konumda olmaya devam etmesidir. Ayrıca Şii İran rejiminin mezhepsel birliktelik nedeniyle Feylileri sisteme entegre etmekteki başarısı da söz konusu desteğin devam etmesine etki eden önemli bir faktördür.

Görüldüğü üzere İranlı Feylilerin tarihi, Iraklı soydaşlarından farklı olarak çatışma değil uzlaşma odaklı bir seyir izlemiştir. İranlı Feylilerin genel itibariyle rejimle işbirliği halinde seyreden tarihi Iraklı Feylilerden farklı olarak toplumsal ve siyasal alanda ciddi sorunlarla karşılaşmamalarına neden olmuştur. İranlı Feylilerin sisteme entegre edilebilmesindeki başarının en önemli nedeni olan mezhepsel (Şii) kimlik, Iraklı Feylilerin sistemin dışında kalmasının en önemli nedenlerinden biri olmuştur. Bugün İranlı Feyliler etnik kimlikleri üzerinden siyasete yeni katılım kanalları keşfederken, Iraklı Feyliler Baas yönetiminden miras kalan ayrımcı ve dışlayıcı politikalarla baş edebilmenin ve seslerini duyurabilmenin yolunu mezhepsel kimliklerine sarılmakta aramaktadır. 21. yüzyıl Feylilerin gerek Irak gerekse İran siyasetinde daha aktif ve bağımsız bir aktör olarak yer almaya başlamalarına sahne olmuştur. Bu durum etnik ve mezhepsel temelli hareketlerin yükselişine sahne olan Ortadoğu'da Feylilerin adının artık daha sık duyulacağına yönelik önemli bir işarettir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, Kürtler arasındaki inançsal azınlık gruplarından biri olan Feylilerin kültürel, siyasal ve toplumsal yapılarına ilişkin bir değerlendirme sunulmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında İranlı ve Iraklı Feylilerin toplumsal ve siyasal tarihleri, yapıları incelenmiş, Feylileri Ortadoğu tarihinin öznesi haline getiren gelişmeler ele alınmıştır. Feylilerin modern Irak ve İran yönetimleri ile kurdukları ilişkilerin şekli incelenmiş, her iki ülkedeki tarihlerinin birbirinden oldukça farklı bir seyir izlemesinin nedenleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada Şii bir Kürt topluluğu olan Feylilerin Sünni Kürtlerle ilişkilerinin yakın tarihine ilişkin bilgilere de yer verilmiş, mezhepsel veya inançsal farklılıkların Kürt toplulukları arasındaki ilişkileri nasıl etkilediğine dair değerlendirme yapabileceği elde edilmiştir.

Sonuç olarak siyasetin etnik ve mezhepsel aidiyetler üzerinden şekillendiği Ortadoğu'da Feyli Kürtlerin siyasal tercihlerini ve toplumsal konumlarını belirleyen temel referans noktasının Şii kimlikleri olduğunu söylemek mümkündür. Feylilerin İran'da toplumsal ve siyasal yaşama başarıyla entegre olmalarını, Irak'ta ise toplumsal ve siyasal alanda baskı ve ayrımcılıkla karşılaşmalarını açıklayan temel unsur mezhepsel kimlikleri olmuştur. 21. yüzyıl Feylilerin siyasete yeni katılım kanalları keşfettiği bir dönemin başlangıcı olsa da Şiiliğin gerek İran gerekse Irak'ta kısa vadede siyasal tercihlerin temel referans noktası olmaya devam edeceğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

ABRAHAMIAN, E. (1983), *Iran Between Two Revolutions*, New Jersey: Princeton University Press.

ABRAHAMIAN, E. (2002), *Hümeynizm: İslam Cumhuriyet Üzerine Denemeler*, (Çev. Mehmet Toprak), İstanbul: Metis Yayınları.

AFARY, J. "The Contentious Historiography of the Gilan Republic in Iran: A Critical Exploration", *Iranian Studies*, Vol. 28, No. 1-2, 1995, ss. 3-24.

AL SADI (2011), *Crushing State's Sovereignty: Iraq Project*, Bloomington: Author House.

Australian Government Department Of Immigration And Border Protection/Immi (2013), *Country Guidance Note: Iran*, IMMI Departmental Publications.

AYDIN, E. (2014), *İran'ın Kürt Politikası*, Ankara: Ankara Strateji Enstitüsü Yayınları.

CAMPBELL, E. (2010), "The Faili Kurds of Iraq: Thirty Years Without Nationality", <http://www.refugeesinternational.org/blog/faili-kurds-iraq-thirty-years-without-nationality>, (erişim tarihi: 26.09.2014).

CHATELARD, G. (2009), *Migration From Iraq Between The Gulf and The Iraq Wars (1990-2003): Historical and Socio-spatial Dimensions*, The Centre on Migration Policy and Society, Working Paper No. 68, University of Oxford.

CHULOV, M. (2010), "Tariq Aziz Given Additional 10-Year Jail Term for Persecution Shia Kurds", <http://www.theguardian.com/world/2010/nov/29/tariq-aziz-iraq-sentence-kurds>, (erişim tarihi: 01.10.2014).

Complete 2013 Iraq Provincial Elections Results, 06.08.2013, http://musingsoniraq.blogspot.com.tr/2013/08/complete-2013-iraq-provincial-elections_6.html, (erişim tarihi: 08.09.2014).

Constitution Of Iraq, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---ilo_aids/documents/legaldocument/wcms_125861.pdf, (erişim tarihi: 06.09.2014).

ÇETİN, Ç. (2009), "Irak'ta Hesaplar Karışık", 01.02.2009, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/474027.asp>, (erişim tarihi: 11.09.2014).

ÇUBUKÇU, M. ve ÖZHAN, T. (2010), İşgal Altında İstikrar Arayışları: 2010 Irak Seçimleri, Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) Yayınları.

Danish Refugee Council (2013), Iranian Kurds, Danish Immigration Service Publications, No:4.

Feyli Kurds, http://cdn.worldheritage.org/articles/Feyli_Kurds#cite_note-10, (erişim tarihi: 10.09.2014).

Feyli Kürt Katliamı 'Soykırım' Olarak Tanındı (2011), <http://semsur.wordpress.com/2011/08/04/feyli-kurt-katliami-soykirim-olarak-tanidi/>, (02.10.2014).

Feyli Kürtleri Barzani ve Talabani'yi Suçladı, <http://www.diplomatikgozlem.com/TR,3643/feyli-kurtleri-barzani-ve-talabaniyi-sucladi.html>, (erişim tarihi: 09.09.2104).

Feyli Kürtleri Irak Ulusal İttifakı'na Katıldı (2009), http://www.ydh.com.tr/HD7086_feyli-kurtleri-irak-ulusal-ittifakina-katildi.html, (erişim tarihi: 12.09.2014).

GUNTER, M. M. (2011), The A to Z of the Kurds, Maryland: Scarecrow Press.

HAMBLY, G. R. (1991), "The Pahlavi Autocracy: Riza Shah: 1921-1941", Peter Avery, G. R. G. Hambly ve C. Melville (der.), The Cambridge History of Iran, Vol. 7: From Nadir Shah to the Islamic Republic, New York: Cambridge University Press, ss. 213-243.

HASSANPOUR, A. (2005), Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil: 1918-1985, (Çev. İbrahim Bingöl ve Cemil Gündoğan), İstanbul: Avesta Basın Yayın.

INSTITUTE FOR INTERNATIONAL LAW AND HUMAN RIGHTS (2013), Iraq's Minorities and Other Vulnerable Groups: Legal Framework, Documentation and Human Rights, Washington: Institute for International Law and Human Rights Publications.

IRAQI NATIONALITY LAW (LAW 26 OF 2006), Iraqi Official Gazette Issue 4019 Dated March 7, 2006, No.26.

ISMAEL, T. Y. (2008), The Rise and Fall of the Communist Party of Iraq, Cambridge: Cambridge University Press.

IZADY, M. R. (2011), Kürtler: Bir El Kitabı, (Çev. Cemal Atila), İstanbul: Doz Yayınları.

JAFAR, M. “Fayli Kurds and Their Role in The Iraqi Kurdish National Movement”, <http://faylee.org/articles/doc111.htm>, (erişim tarihi: 05.09.2014).

JWADIEH, W. (2008), Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi: Kökenleri ve Gelişimi, (Çev. İsmail Çekem ve Alper Duman), İstanbul: İletişim Yayınları.

KREYENBROEK, P. G. (2005), “On the Kurdish Language”, Philp G. Kreyenbroek ve Stefan Sperl (der.), *The Kurds: A Contemporary Overview*, New York: Routledge Publishing, ss. 53-64.

KREYENBROEK, P. G. ve ALLISON, C. (2008), Kürt Kimliği ve Kültürü, (Çev. Ümit Aydoğmuş), İstanbul: Avesta Basın Yayın.

Kurdish Academy Of Language, “Pahli (Feyli)”, <http://www.kurdishacademy.org/?q=node/46>, (erişim tarihi: 14.09.2014).

Kurdish Academy Of Language, “Southern Dialects Group”, <http://www.kurdishacademy.org/?q=node/44>, (erişim tarihi: 18.09.2014)

LAZAREV, M.S. ve MIHOYAN Ş. X. (2010), Kürdistan Tarihi, (Çev. İbrahim Kale), İstanbul: Avesta Basın Yayın.

MCDOWALL, D. (2004), Modern Kürt Tarihi, (Çev. Neşenur Domaniç), İstanbul: Doruk Yayınları.

MCDOWALL, D. (2005), “The Kurdish Question: A Historical Review”, Philp G. Kreyenbroek ve Stefan Sperl (der.), *The Kurds: A Contemporary Overview*, New York: Routledge Publishing, ss. 8-25.

MULTITREE: A Digital Library Of Language Relationships, “Feyli of Kurdish, Southern (sdh)”, <http://multitree.org/codes/sdh-fey>, (erişim tarihi: 19.06.2014).

MUNIR, M. (2005), “The Situation of Kurds in Iraq and Turkey”, Philp G. Kreyenbroek ve Stefan Sperl (der.), *The Kurds: A Contemporary Overview*, New York: Routledge Publishing, ss. 90-104.

NAKASH, Y. (2006), *Reaching for Power: The Shi'a in the Modern Arab World*, New Jersey: Princeton University Press.

Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi/ORSAM (2012), *Irak Hukuk Mevzuatında Azınlıkların Sosyal Hakları*, Rapor No: 106, Ankara: ORSAM Yayınları.

Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi/ORSAM (2013), *Irak'ta Seçim Yasaları*, Rapor No: 153, Ankara: ORSAM Yayınları.

Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi/ORSAM (2014), 2014 Irak Seçimlerine Katılacak nemli Siyasi Oluřumlar, Ankara: ORSAM Yayınları.

Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi/ORSAM, "Seçim İttifakları: Kanun Devleti Koalisyonu", <http://www.orsam.org.tr/tr/Secimler/partigoster.aspx?ID=1&DetayID=2>, (erişim tarihi: 11.09.2014).

PAROLIN, G. P. (2009), *Citizenship in the Arab World: Kin, Religion and Nation-State*, Amsterdam: Amsterdam University Press.

Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı/SETA (2013), *Irak Siyasetini Anlama Kılavuzu*, Ankara: SETA Yayınları.

SLUGLETT, M. F. ve SLUGLETT, P. (2003), *Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship*, New York: I.B. Tauris.

TAN, V. (2008), "Feili Kurds in Iran Seek Way Out of Identity Impasse", <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/search?page=search&docid=483d60872&query=IRAQ%20war>, (11.09.2014).

The Kurdish Globe (2009), "Feyli Kurds Case Trial Begins in Baghdad", <http://www.kurdishglobe.net/article/4D74F03A0CB20FC5467682DFB22ADDA2/Feyli-Kurds-case-trial-begins-in-Baghdad-.html>, (erişim tarihi: 20.09.2014).

TRIPP, C. (2007), *A History of Iraq*, Cambridge: Cambridge University Press.

TUCKER, J. (2014), *Exploring Statelessness in Iran*, Tilburg: Tilburg University Press.

Unrepresented Nations And Peoples Organization (2010), *Iranian Kurdistan*, The Hague: UNPO Publications.

VAN BRUINESSEN, M. (2000), *Mullas, Sufis, and Heretics: The Role of Religion in Kurdish Society: Collected Articles*, İstanbul: The Isis Press, ss. 13-36.

VAN BRUINESSEN, M. (2005), "Kurdish Society, Ethnicity, Nationalism and Refugee Problems", Philp G. Kreyenbroek ve Stefan Sperl (der.), *The Kurds: A Contemporary Overview*, New York: Routledge Publishing, ss. 26-52.

VAN BRUINESSEN, M. (2008), *Ağa, şeyh, Devlet*, (Çev. Banu Yalkut), İstanbul: İletişim Yayınları.

WILSON, R. S. G. (1895), *Persian Life and Customs*, New York: Fleming H. Revell Company.

YILDIZ, K. (2005), Irak Kürtleri: Dün, Bugün ve Yarın, (Çev. Engin Urcan), İstanbul: Belge Yayınları.

YILDIZ, K. ve TAYSI, T. B. (2007), The Kurds in Iran: Past, Present and Future, London: Pluto Press.